

Od spirale do molka: Empirična tradicija raziskovanja teorije spirale molka

POVZETEK: Prihod teorije spirale molka na prizorišče razprav o javnem mnenju je sprožil obsežen val problematizacij, rekonceptualizacij, razširitev in empiričnih replikacij ter preverjanj predlogov teorije o mikronivojskih procesih javnega izražanja mnenja. Le v zanemarljivi meri pa je teorija spirale molka spodbudila ukvarjanje z javnomnenjskim procesom kot kompleksnim pojavom, ki vključuje številne raznolike družbene akterje, čeprav je ravno razumevanje organiziranja individualnih delovanj v kolektivno silo ena temeljnih vrlin teorije. V članku so analizirane rekonceptualizacije in operacionalizacije ključnih komponent teorije spirale molka, med drugim je poudarek na operacionalizaciji javnega izražanja mnenja, vlogi družbenega okolja v procesih izražanja mnenja, konceptualizaciji strahu pred izolacijo in na predmetu javne razprave. Sočasno so izpostavljeni nekateri trajni konceptualni in empirični problemi, ki jih tradicija teorije spirale molka ne problematizira ali pa jih ne uspe rešiti. Prikazane so tudi razširitve teorije spirale molka, ki po eni strani povečujejo pojasnjevalno moč v procesu izražanja mnenja, po drugi strani pa prihajajo v navzkriž z originalno idejo spirale molka.

KLJUČNE BESEDE: spirala molka, raziskovanje javnega mnenja, izražanje mnenja, mnenjsko ozračje, strah pred izolacijo, empirično raziskovanje

1. Uvod

Teorija spirale molka nemške avtorice Elisabeth Noelle-Neumann je v raziskovanju javnega mnenja pustila globoko sled, saj je od njene javne predstavitve sredi sedemdesetih let nenehno prisotna v znanstvenih razpravah. Vztrajanje teorije na raziskovalnem dnevnem redu je po eni strani presenetljivo, saj je bila kmalu po njeni predstavitvi v monografiji (1980/1993) izpostavljena ostrim kritikam, ki so posredno zahtevale temeljito preoblikovanje teorije (Salmon in Kline, 1985, Merten, 1985), poleg tega pa so obsežne kritike v devetdesetih njeno vrednost zvedle le na sposobnost ponuditi eno od možnih razlag socialnopsiholoških procesov v zelo specifičnih pogojih, ki dejanskosti sodobne družbe vse prej kot ustrezajo (Kennamer, 1990, Price in Allen, 1990, Splichal, 1997). Kljub temu pojem spirale molka ni izginil iz znanstvenega diskurza, čeprav, kot bo pokazano kasneje, uporaba pojma spirale molka izgublja stik z avtoričino idejo in kaže na procese, ki nimajo veliko skupnega z dinamično vlogo družbenih pritiskov v konformnosti. Po drugi strani velika količina raziskovanja, ki gradi na temeljih spirale molka, ni tako nenavadna, če upoštevamo naslednje inovativne lastnosti teorije: (a) prvi poskus združiti elemente množičnega komuniciranja,

socialnopsiholoških procesov in javnega mnenja za razumevanje procesov javnega mnenja (Price in Allen, 1990), (b) teorija izhaja iz korpusa administrativnega raziskovanja javnega mnenja, ki tega enači z agregatom individualnih odzivov na anketna vprašanja, a ga presega, s tem ko skuša na teoretično bolj ozaveščen način raziskovati javno mnenje in teoretične predloge tudi empirično preverjati, (c) Noelle-Neumannova na nekaterih mestih eksplicitno ponudi raziskovalni načrt za preverjanje teorije spirale molka, celo z naštevanjem indikatorjev, ki morajo biti brezpogojno vključena v vsak raziskovalni načrt preverjanja teorije spirale molka, (d) Ker teorija poenostavlja javnomnenjske procese, omogoča neposredno preverjanje hipotez z uporabo statističnih metod na anketno zbranih podatkih (Kennamer, 1990).

Glede na veliko količino empiričnega raziskovalnega dela, ki je na osnovah teorije spirale molka nastalo v zadnjih dveh dekadah, se zastavlja vprašanje, v kakšnem odnosu so ti raziskovalni napor do originalne teorije spirale molka. Natančneje nas po eni strani zanima, v kolikšni meri te raziskave upoštevajo ključne kritike teorije spirale molka in s tem nadgrajujejo osnovni model, po drugi pa, v kolikšni meri ostajajo skladne s temeljno idejo spirale molka. Če upoštevamo komentarje, da leži primarna znanstvena vrednost teorije predvsem v poskusu dinamične konceptualizacije procesov javnega mnenja in empiričnem preverjanju njihove veljavnosti, lahko oblikujemo kritično analizo tradicije raziskovanja spirale molka predvsem na osnovi tega izhodišča; se pravi, da obravnavamo obstoječe raziskave teorije spirale molka na osnovi kriterija vključenosti procesnih predpostavk fenomena javnega mnenja in kvalitete empiričnega preverjanja teoretičnih predlogov. V sledečem poglavju ponujamo jedrnat opis ključnih idej teorije spirale molka, nakar skozi obravnavo skupnih točk in ločnic v raziskovanju teorije spirale molka v zadnjih dobrih dveh desetletjih, izpostavimo ključne konceptualne, metodološke in empirične probleme, na katere so komentatorji opozarjali, jih nadgrajevali in nenazadnje tudi zanemarjali.

2. Spirala molka kot model javnomnenjskih procesov

V središču teorije spirale molka je ideja javnega mnenja kot družbenega pritiska, ki povzroča, da se odklonski posamezniki vzdržijo javnega izražanja svojih idej, medtem ko lahko pripadniki večinskega, dominantnega mnenja to neovirano počno. Na osnovi predpostavke, da so ljudje po naravi raje pripadniki črede, spirala opisuje proces, v katerem dominantno mnenje postaja vedno močnejše, manjšinsko pa izginja iz javnega prizorišča zato, ker družbena moč dominantnega mnenja prisili odklonske posameznike, da popravijo svoja mnenja ali pa jih vsaj umaknejo z družbenega prizorišča (Noelle-Neumann, 1974, 1985, 1991, 1980/1993). Noelle-Neumannova je s to idejo skušala vzpostaviti neke vrste dialektično povezavo med družbenimi okoliščinami in individualnim delovanjem, v smislu, da družbeni pritiski vplivajo na individualna javna izražanja mnenj, ta pa se nadalje organizirajo v kolektivno silo, ki povratno izvaja pritisk na družbeni kolektiv. Pri tem je vpeljala nekaj, za omogočanje tovrstnega procesa, vitalnih predpostavk, ki družbeni prisili podeljujejo temeljno vlogo v procesu spirale molka, posamezniku pa odrekajo namenskost delovanja in vzpostavljajo behavioristični model

delovanja, ki deluje na principu dražljaja in odziva. Teorija spirale molka ponuja podobo inherentno konformnega posameznika, ki se v vsakem primeru prilagaja večinskemu toku, sicer se sproži v njegovi glavi strah pred izolacijo. Ta je za človeka nevzdržen, zato se ga skuša znebiti z ustrezno prilagoditvijo svojega delovanja (Noelle-Neumann, 1980/1993).

Teorija je v tistem času pomenila za raziskovalce kvantitativnih vidikov javnega mnenja, natančneje raziskovalce javnomnenjskih glasovanj, osvežitev, saj je pojem javnega mnenja teoretsko obogatila, hkrati pa omogočila njegovo empirično merjenje in preverjanje. S tem je precej popestrila prevladujoče raziskovanje, za katero se zdi, da je (pre)več pozornosti namenilo metodološkim prijemom in statističnim problemom kot pa problemu teoretske konceptualizacije javnega mnenja. Teorija spirale molka je tudi za teoretske analitike javnega mnenja verjetno pomenila neko inovacijo, saj je skušala z empiričnim preverjanjem teoretičnih predlogov preseči globoko brezno med teoretičnimi in empiričnimi obravnavami javnega mnenja. Vendar pa je s takim pogumnim ravnanjem Noelle-Neumannova izzvala številne, pogosto upravičene kritike na račun konceptualizacije ključnih pojmov in uporabljenih empiričnih metod (Salmon in Kline, 1985, Glynn in McLeod, 1985, Splichal, 1997). Zanimivo je, da tudi ena sama predpostavka ni ostala neproblematizirana, nasprotno, številni avtorji so zahtevali rekonceptualizacijo in boljše načine merjenja vsakega od ponujenih konceptov, kar bomo kasneje podrobneje predstavili.

Kljub obsežnim kritikam želi biti teorija spirale molka vsaj v formalnem smislu napredna teorija, saj načeloma vključuje elemente, ki omogočajo, da bi lahko javno mnenje razumeli kot proces. Vključuje namreč časovno komponento in ponuja, sicer precej poenostavljeno, razumevanje oblikovanja mnenj posameznikov in njihovega organiziranja v kolektivno silo, ki učinkuje na posameznike, politike in vlado (Glynn in McLeod, 1984, Noelle-Neumann, 1980/1993). V luči teoretskih razprav z roba prejšnjega stoletja (več v Pinter, 2001), socialnopsiholoških analiz skupinske dinamike (Moscovici, 1985, Price in Allen, 1990) in novejših opredelitev javnega mnenja kot procesa (Price in Roberts, 1987, Price, 1992, Huckfeldt in Sprague, 1995), je Noelle-Neumannova zelo nenatančna v opredelitvi dinamičnih povezav med posameznimi komponentami, tako da med drugim ni povsem jasno, kako se javna diskusija začne, kako se organizirajo posamezniki in skupine okoli diskusije in kakšna je vloga skupinskih odločitvenih procesov, če naštejemo le nekaj ključnih problemov.

3. Tradicija raziskovanja teorije spirale molka

Noelle-Neumannova je s predstavitvijo teorije spirale molka sprožila val raziskav, ki se še do danes ni polegel. Te raziskave v zadnjih dobrih dvajsetih letih se na različne načine nanašajo na teorijo spirale molka, med drugim ponujajo empirično preverjanje posameznih delov teorije, drugačne konceptualizacije ključnih pojmov in njihovo empirično preverjanje, razširjanje teoretskih izhodišč in izboljšane operacionalizacije. Namen prispevka ni klasifikacija posameznih prispevkov, ampak nas zanima na kakšen način tradicija raziskovanja spirale molka konceptualizira in operacionalizira ključne

pojme teorije in njihov medsebojni odnos. V kritični analizi se bomo pretežno osredotočili na raziskave, ki na individualnem nivoju obravnavajo procese javnega izražanja mnenja, nakar bomo omenili nekaj poskusov v tradiciji empiričnega raziskovanja teorije spirale molka, ki skušajo preseči individualni nivo in ga povezati z družbenim.

3.1. Raziskave javnega izražanja mnenja

Ključna ideja teorije spirale molka je, da družba preti posameznikom z izolacijo, pri čemer posamezniki posedujejo nek genetsko vcepljen in nezaveden strah pred izolacijo, zato opazujejo porazdelitve zagovornikov in nasprotnikov glede javnih problemov, t.i. mnenjsko ozračje in se na osnovi te ocene odločijo molčati, če ugotovijo, da je ozračje njihovem mnenju nenaklonjeno ali spregovoriti v primeru nasprotne ugotovitve. Na ta način individualno izražena mnenja prispevajo k oblikovanju dominantnega mnenjskega ozračja, ki ga nato posamezniki zaznavajo in se na osnovi njegove ocene odločajo za javno delovanje (Noelle-Neumann, 1980/1993). Pojasnjevalni mehanizem (Donsbach in Stevenson, 1986), ki se skriva v zgornji ideji, vključuje povratno zvezo med individualnim in družbenim nivojem in tako konceptualizira javnomnenjski proces kot vzajemno prepleteni odnos med individualnimi delovanji in družbenimi omejitvami, ki nikakor ni brez težav (npr. Splichal, 1997), vendar predstavlja pogumen poskus inovacije v socialnopsihološki tradiciji raziskovanja javnega mnenja.

Kljub temu je za pretežni del raziskovalnih ukvarjanj s teorijo spirale molka značilno, da ne ponuja integralne obravnave javnega mnenja kot procesa, ampak se neposredno ali posredno zanima zgolj za proces izražanja mnenja v javnosti. Natančneje to pomeni, da se osredotočijo na tisti del teorije spirale molka, ki izpostavlja dejavnike posameznikovega delovanja v javnosti in empirično preverjanje njihovega vpliva, pri čemer problematizirajo teoretične in empirične prijeme Noelle-Neumannove, poleg tega pa ponujajo vpogled v druge družbene okoliščine in individualne dispozicije, ki igrajo pomembno vlogo v procesu javnega izražanja mnenja. Za ta del tradicije raziskovanja spirale molka je značilno, da v pojasnjevanju izražanja mnenja uporablja vedno bolj kompleksne statistične metode, ki pa ne nadomestijo tako konceptualnih kot tudi metodoloških napak, ki ga pestijo. Ne glede na to pa se zdi, da je največji manjko tovrstnih raziskovanj glede na originalno teorijo spirale molka pojasnjevalni mehanizem, ki sega samo do posameznikove pripravljenosti izraziti mnenje v javnosti, ne vključuje pa dejanske aktivnosti posameznikov in njihove organizacije v kolektivno mnenje, ki lahko poseduje družbeno moč. Scheufele in Moy (2000) se na primer eksplicitno odmikata od te procesne vrline teorije spirale molka in menita, da teorija Noelle-Neumannove primarno zadeva vprašanje, na kakšen način je pripravljenost izražanja mnenja funkcija zaznanega javnega mnenja. Ravno raziskovanje vloge zaznav družbenega okolja v posameznikovem izražanju mnenja je v središču pretežnega dela tradicije raziskovanja teorije spirale molka, kar pa ne pomeni, da je to najbolj pomembna ideja teorije spirale molka. Vsekakor pa je vitalnega pomena za veljavnost celotne teorije, kot bomo kasneje podrobneje pokazali.

V nadaljevanju bomo to prevladujočo smer raziskovanja teorije spirale molka sistematično ovrednotili na osnovi načinov konceptualizacije in operacionalizacije

ključnih konceptov teorije in njihove pojasnitve, pri čemer so ti po Noelle-Neumannovi (1991) (a) posameznikova zaznava večinskega mnenja glede javnega problema, (b) posameznikova ocena prihodnjih trendov glede javnega problema in (c) posameznikovo izražanje mnenja. Strah pred izolacijo ni obravnavan kot spremenljivka, ampak kot univerzalna konstanta; izkušajo ga vsi posamezniki (Noelle-Neumann, 1985). Noelle-Neumannova na drugih mestih (1980/1993) posredno priznava, da imajo posamezniki lahko različne nivoje strahu, kar so nekateri raziskovalci v kasnejših raziskavah tudi upoštevali, vendar o tem malo kasneje.

3.1.1. Konceptualizacija in operacionalizacija javnega izražanja mnenja

Poglejmo najprej, na kakšen način Noelle-Neumannova opredeli izražanje mnenja. Na nekaterih mestih (1991) enači javno mnenje z izraženim mnenjem, ko pravi, da se le-to nanaša na javno vidno, zvočno izrazje mnenja kot tudi javno vedenje glede moralnih, vrednotno nabitih vprašanj. Drugje konceptualizira pojem izražanja na način, ki povezuje individualni in družbeni nivo: "Ljudje z uporabo besed in argumentov o neki temi povzročijo, da je nek pogled slišan v javnosti in mu dajo vidnost ter tako ustvarijo situacijo, v kateri je nevarnost izolacije zmanjšana" (Noelle-Neumann, 1980/1993:15). V monografiji (1980/1993) nudi operacionalno definicijo, ko pravi, da je govor in njegov komplement, molk, potrebno razumeti v najširšem smislu: "Izražanje mnenja je nošenje strankarskih priponek, majic s politično vsebino, politično opredeljenih časopisov, nalepk na avtu, trganje posterjev, vrsta pričeske, umik od teh aktivnost pa je molčanje" (1980/1993: 34-35).

Ne glede na definicijo je izražanje mnenja v večini empiričnih preverjanj spirale molka (Noelle-Neumann, 1974, 1985, 1991, 1980/1993) kot tudi v raziskavah drugih avtorjev operacionalizirano kot pripravljenost posameznika na izražanje mnenja v javnosti ali kot izražena volilna namera oziroma volilni glas. V prevladujoči smeri tradicije raziskovanja teorije spirale molka je izražanje mnenja merjeno kot izražanje volilne namere v anketni situaciji (Glynn in McLeod, 1985, Ikeda, 1989), pripravljenost izraziti mnenje v situaciji sovražne anonimne javnosti (Glynn in McLeod, 1984, Salmon in Neuwirth, 1990, Lasorsa, 1991, Moy et al., 1999, Scheufele, 1999, 2001), pripravljenost sodelovati v razpravi v neki družbeni situaciji (Mutz, 1989, Shamir in Shamir, 2000) ali v situaciji precejšnje javne izpostavljenosti (Donsbach in Stevenson, 1986, Tokinoya, 1996, Mutz, 1989 Salmon in Neuwirth, 1990, Katz in Baldassare, 1994, Shamir in Shamir, 2000). Natančnejši vpogled v prvih dvajset let merjenja pripravljenosti izraziti mnenje nudijo Glynn et al. (1997) v meta analizi raziskovanj odnosa med zaznavami mnenj drugih in pripravljenostjo izraziti mnenje.

Kronološko gledano so raziskovalci teorije spirale molka opustili uporabo izraženih volilnih glasov za merjenje izražanja mnenja, ker je že Noelle-Neumannova (1991) sama ugotavljala na osnovi kritik (Salmon in Kline, 1985), da so volitve zasebno opravilo, ki ni izpostavljeno družbenemu pritisku. Podobna kritika je doletela tudi Taylorjev (1982) poskus meriti izražanje mnenja s pripravljenostjo darovati denar. Namen mere pripravljenosti izražanja mnenja je v tem, da prisili posameznika, da si v glavi ustvari hipotetično javno situacijo in družbeni pritisk dominantnega mnenja, kar je, to je potrebno

priznati, velika zahteva do anketiranca. Scheufele (2001) je posvetil nekaj pozornosti kvaliteti merjenja izražanja mnenja, tako da primerja bolj in manj hipotetični meri, vendar še vedno ostaja na nivoju merjenja namer. Presenetljivo je, da so se raziskovalci ukvarjali predvsem z vidiki simuliranja različnih stopenj javnosti in sovražnosti v merah izražanja mnenja (pregledno v Glynn et al., 1997) ter z univerzalno veljavnostjo mere (Scheufele in Moy, 2000), pri tem pa niso problematizirali nekaterih elementov, ki so ključni za samo teorije spirale molka in proces izražanja mnenja: (a) vključenost strahu pred izolacijo v mero izražanja mnenja, (b) ocena kvalitete merjenja in (c) mera dejanskega izražanja.

Glede prvega je Noelle-Neumannova precej nejasna in nekonsistentna, saj je izražanje mnenja sicer merila s pripravljenostjo izražanja tako v simulirani podporni situaciji, kakor tudi v sovražni, vendar tega v kontingenčnih tabelah potem ni ločila, saj je pripravljenost izražanja mnenja vključena v analize in interpretacije brez reference na tip simulirane situacije (Noelle-Neumann, 1993: 28). V monografiji najprej ugotavlja, da razlik med dvema indikatorjema praktično ni (Noelle-Neumann, 1993:30), nakar argumentira, da razlika obstaja, ko je spirala že opravila svoje delo, se pravi, da je nasprotnemu taboru javna vidnost popolnoma pošla: "Ko je situacija kontroverzna, ko argumenti še niso odločeni, je občutljivost na simulirano situacijo precejšnja" (Noelle-Neumann, 1993:32). V raziskavi, ki smo jo opravili (Petrič in Pinter, 2002), se je pokazalo, da je ne glede na kontroverznost teme, korelacija med indikatorjema konstantno visoka ($r=0.75$), kar kaže na to, da je razlika med opisanimi situacija preveč hipotetična, da bi ljudje med njima zaznavali razliko oziroma, da bi pritisk večine enkrat deloval podporno in drugič zaviralno.

Tovrstna ugotovitev je za analizo dejavnikov izražanja, še posebej strahu pred izolacijo, celo prednost. Noelle-Neumannova je namreč želela pokazati, da so ljudje, ki čutijo podporo za svoje mnenje v mnenjskem ozračju, tega pripravljeni izraziti tudi v sovražno nastrojeni simulirani družbeni situaciji. To za originalno koncepcijo teorije spirale molka ni problematično, presenetljivo pa je, da so na tej ideji vztrajali tudi raziskovalci (Glynn in McLeod, 1984, Salmon in Neuwirth, 1990, Lasorsa, 1991, Glynn in Park, 1997, Moy et al., 1999), ki so kritizirali Noelle-Neumannovo zanemarjanje neposrednega družbenega konteksta. Namreč, če upoštevamo nekatere ugotovitve socialnopsiholoških raziskav o skupinskih procesih (npr. Price in Allen, 1990), da se posamezniki v neposredni družbeni situaciji največkrat prilagodijo mnenju prisotnih, potem hitro ugotovimo, da je z mero pripravljenosti izražanja mnenja nekaj narobe. V raziskovanju vpliva posameznikove zaznave opore mnenjskega ozračja na pripravljenost izraziti mnenje v nekem simuliranem mnenjskem ozračju, se namreč vpliv prve spremenljivke izniči, saj je podpora ozračja že merjena v pripravljenosti izraziti mnenje, čeprav na drugem nivoju. Izčrpnější ekskurz v merjenje pripravljenosti izražanja mnenje je potreben, ker kot bomo kasneje videli, so bili raziskovalci večinoma neuspešni pri dokazovanju vzročne zveze med zaznavami mnenjskega ozračja in pripravljenostjo izraziti mnenje, česar vzrok verjetno leži ravno v omenjenem problemu simulacije sovražnega okolja v meri izražanja mnenja.

Drugi element, ki je večinoma izpuščen iz raziskav teorije spirale molka je ocenjevanje veljavnosti in zanesljivosti merjenja koncepta izražanje mnenja. To je precej presenetljivo zaradi dveh razlogov. Prvič, Noelle-Neumannova je v svoji monografiji

(1980/1993:230) ponudila nabor vprašanj za operacionalizacijo izražanja mnenja, kar omogoča oceno zanesljivosti in empirične veljavnosti teoretskega konstrukta, vendar tega predloga ni, kakor je avtorju znano, nihče vključil v svojo raziskavo. In drugič, danes so na voljo napredne metode za analizo, ki omogočajo tovrstno ocenjevanje kvalitete merjenja, saj je z linearnimi strukturnimi modeli, še posebej s t.i. MTMM modeli, mogoče oceniti zanesljivost in empirično veljavnost vsakega indikatorja, veljavnost konstrukta in učinek metode zbiranja podatkov, vendar avtorji, ki sicer uporabljajo tovrstne metode (npr. Scheufele, 1999, 2001) te možnosti ne izkoriščajo.

Tretji element v operacionalizaciji pripravljenosti izražanja mnenja, ki v pretežnem delu tradicije raziskovanja teorije spirale molka večinoma ni bil izpostavljen, je problem operacionalizacije koncepta javnega izražanja mnenja z namero le-tega. Noelle-Neumannova sama omenja (1980/1993: 35), "da bi bilo sicer boljše meriti dejansko aktivnost kot pa zanašati se na dvomljiva zagotovila o anketirančevih namerah", vendar argumentira podobno kot Moy et al. (1999), da bi empirično ulovili premajhen delež ljudi, ki dejansko izražajo svoja mnenja v javnosti. Pridružujem se ugotovitvi Lasorse (1991), da je velika omejitev večine študij spirale molka, da želijo zapopasti vedenje posameznika z njihovim mnenjem o lastnem vedenju v hipotetični situaciji, kar je še posebej kritično, ker ima tovrstno vprašanje lastnosti družbene zaželenosti. Ključni problem leži v tem, da namera delovanja in delovanje nikakor nista identična pojma, niti slednje ni vedno posledica prvega, kakor ugotavlja Ajzen (1988), tako da je problem veljavnosti pojma javnega izražanja mnenja zelo velik. Vpliv namere na delovanje je posredovan z družbenimi okoliščinami in individualnimi dispozicijami, tako da je pot od namere do delovanja dolga in polna preprek.

V pojasnjevalnem mehanizmu spirale molka je dejansko izražanje mnenja nujen element, saj le izražena mnenja prispevajo k njegovi vidnosti, k oblikovanju dominantnega mnenjskega ozračja, ki kot družbeni pritisk deluje na zaznave posameznikov (Noelle-Neumann, 1974). Podobno Salmon in Kline (1990) ugotavljata, da je v procesu spirale molka implicitna predpostavka, da lahko neko mnenje vpliva na ocene distribucije mnenj, le če je dejansko izraženo. Če ni dejanskega izražanja, potem namere ostanejo zgolj v glavah posameznikov, prevladujoče mnenje in njegova moč se ne moreta izoblikovati, spirala molka je prekinjena. Ignoranca tega problema je zelo verjetno posledica redukcije obravnave spirale molka kot procesa javnega mnenja na pojasnjevanje procesa javnega izražanja mnenja.

3.1.2. Konceptualizacija in operacionalizacija vloge družbenega okolja v procesu javnega izražanja mnenja

Družbeno okolje igra v teoriji spirale molka pomembno vlogo, ker omogoča v kombinaciji s strahom, da se spirala sploh lahko odvija. Strah je neločljivo povezan s procesi družbene zaznave in procesi izražanja mnenja, saj se v nasprotnem primeru ljudje ne bi zanimali za mnenja drugih, niti ne bi razmišljali o primernosti svojih v pogovorih z drugimi. Tako pa, meni Noelle-Neumannova (1993), ljudje zaradi strahu pred izolacijo nenehno opazujejo svoje družbeno okolje in ocenjujejo mnenja drugih ter mnenjske trende na podlagi medosebnih komunikacij in izpostavljenosti množičnim

medijem. Na ta način dobijo smernice za primerno obnašanje pred drugimi: ko ugotovijo, da se njihova mnenja glede javnih problemov razlikujejo od prevladujočih, zmagovitih, dominantnih, se zatečejo k molku, sicer pa neovirano spregovorijo v javnosti (Noelle-Neumann, 1993).

Način konceptualizacije vloge družbenega okolja v procesih javnega mnenja, ki ga ponuja teorija spirale molka, je doživel obsežno kritiko (več o tem v Splichal, 1997), s katero pa se na tem mestu ne bomo ukvarjali, ampak nas zanima, katere probleme, teoretične in empirične, je identificirala tradicija raziskovanja spirale molka in kako se je z njimi spoprijela. Raziskovalne napore v zvezi s tem lahko analitično ločimo na problematizacijo (a) točnosti zaznav javnosti, (b) virov zaznav, (c) zanemarjanja strukturanosti družbenega okolja in (d) vloge strahu pred izolacijo.

Prve raziskave teorije spirale molka so v veliki meri problematizirale pojem kvazistatističnega občutka, ki ga je vpeljala Noelle-Neumannova in z njim opisala fenomen, ko ljudje nenehno opazujejo porazdelitve mnenj glede javnih problemov v družbenem okolju in so pri navajanju ocen teh populacijskih mnenj nenavadno natančni (Glynn in McLeod, 1984, 1985, Salmon in Kline, 1985, Merten, 1985). Vendar pa že rezultati empiričnih testov Noelle-Neumannove (1985, 1993), kakor tudi kasnejših raziskovalcev teorije spirale molka kažejo, da je fenomen t.i. množične nevednosti skoraj vedno prisoten v individualnih ocenah mnenja neke nacionalne javnosti (Taylor, 1982, Glynn in McLeod, 1985, Salmon in Kline, 1985, Salmon in Neuwirth, 1990, Ikeda, 1989, Tokinoya, 1989). To pomeni, da nekateri člani manjšine napačno ocenjujejo svoj položaj in se zaznavajo kot člani večine in obratno, ljudje z dejansko večinskim mnenjem menijo, da so člani manjšine (Taylor, 1982).

Tako so nekateri komentatorji (npr. Merten, 1985) menili, da je povsem neprimerno spraševati ljudi po oceni mnenjskega ozračja, ker bi za kaj takega potrebovali prirojen računski mehanizem, Salmon in Kline pa (1984) v zvezi s tem izražata dvom v predpostavko, da vprašanje, 'kaj meni večina ljudi...' resnično meri zaznavo mnenjskega ozračja kot ga je pojmovala Noelle-Neumannova. Slednja se je na kritiko netočnosti zaznav odzvala z dvema argumentoma (1985), in sicer po eni strani trdi, da točnost zaznav sploh ni pomembna, saj je relevantna le subjektivna ocena lastne pozicije, na osnovi katere posameznik zaznava pritisk ali oporo, tako da bodo tudi objektivni pripadniki večine, ki so subjektivno v manjšini, izkušali strah pred izolacijo. Če to ugotovitev povežemo z dejstvom, da so ljudje pogosto v stanju množične nevednosti, potem se znajde eden od vitalnih dinamičnih elementov spirale molka v zadregi, kajti v takih okoliščinah, ko tako nasprotniki kot zagovorniki nekega pogleda čutijo oporo v mnenjskem ozračju, do dominance in normativnega pritiska nekega mnenja ne more priti.

V luči tega ni presenetljivo, da drugi argument preusmerja pomembnost družbenega okolja k zaznavam mnenjskih trendov, ki naj bi bile precej bolj natančne od zaznav trenutnega razpoloženja. Tradicija raziskovanja spirale molka skoraj brez izjeme vključuje analizo odnosa med zaznavami trendov v mnenjskem ozračju in izražanjem mnenja, pri čemer pa se zdi, da je ta element v novejših študijah postal nek nevprašljiv repertoar (npr. Moy et al. 1999, Scheufele, 1999, Scheufele, 2001), saj zveza ni natančneje konceptualizirana in problematizirana, čeprav sloni na zelo problematični predpostavki

konsonantnih medijev in nični vlogi posameznikovega neposrednega družbenega okolja. Zanimivo je, da so mlajše študije v veliki meri uspešne pri empiričnem dokazovanju te zveze (Moy et.al, 1999, Scheufele, 1999, Petrič in Pinter, 2002), medtem ko starejše (Ikeda, 1989, Tokinoya, 1989, Glynn in Mcleod, 1985) ravno nasprotno niso. Pridružujemo se ugotovitvam nekaterih komentatorjev, ki menijo, da je eden od možnih vzrokov tega nenatančna konceptualizacija odnosa med zaznavami in izražanjem mnenja, v katerem igra strah pred izolacijo zelo pomembno vlogo, pri čemer so ga raziskave uspele integrirati v svoje empirične modele šele nedavno (Neuwirth, 1995, Moy et al., 1999, Scheufele, 2001, Petrič in Pinter, 2002).

Glede virov zaznav mnenjskega ozračja teorija spirale molka predpostavlja, da posamezniki črpajo svoje ocene družbenega okolja iz množičnih medijev in medosebnih pogovorov, pri čemer je vloga slednjih zelo preprosto rešena, ker naj bi le ušvrščevali podobe prvih, poleg tega pa Noelle-Neumannova ne ponuja empiričnega vpogleda v ta problem. Podobno se tudi pretežni del raziskovalne tradicije spirale molka le v manjši meri ukvarja z empiričnim vidikom problema, a toliko bolj s teoretiziranjem vloge družbenega konteksta in načina njegove zaznave. Socialna psihologija nas opozarja, da posameznikova zaznava mnenj drugih ni neko preprosto beleženje atributov drugih ljudi, ampak vključuje kompleksne procese med katerimi je pogost mehanizem zrcaljenje lastnih mnenj na mnenja drugih. Da igra članstvo posameznika v referenčni skupini pomembno vlogo v zaznavi mnenj drugih, so ugotavljali Glynn in McLeod (1984), Glynn in Park (1997) in Scheufele (1999). Med drugim ponujajo pomembno empirično ugotovitev, da posamezniki, pripadniki kohezivnih družbenih skupin, ocenjujejo mnenja nacionalne javnosti na osnovi projekcije skupinske skladnosti, kar pomeni, da zaznavajo podporo v mnenjskem ozračju takrat, ko so njihova mnenja skladna z mnenji njihovih intimnih družbenih skupin.

Temeljito študijo virov zaznav mnenjskega ozračja in zaznav mnenjskih trendov sta opravila Shamir in Shamir (2000), ki sta z uporabo globinskih intervjujev preseгла površinsko vprašanj o družbenih zaznavah v anketnih vprašanjih. Ugotovila sta, da je temeljni vir zaznav mnenjskega ozračja mehanizem zrcalnega jaza, medtem ko v zaznavah mnenjskih trendov igrajo ključno vlogo ekonomske, družbene in politične informacije, predvsem pa sama informacija o dogodku (Shamir in Shamir, 2000). V tem bi lahko iskali razlog, zakaj se je v številnih raziskavah vpliv zaznave mnenjskih trendov izkazal za statistično značilnega, vpliv zaznav mnenjskega ozračja v populaciji pa ne. Zdi se namreč, da ljudje ocenijo možnost prevlade nekega mnenja z racionalnim razmislekom na osnovi dejstvenih informacij, tako da lahko sami racionalizirajo tako odločitve, hkrati pa to vpliva na njihovo pripravljenost izraziti mnenje, ker imajo zanj že izoblikovane argumente.¹

Z razpravo o virih zaznav mnenjskega ozračja je neposredno povezana skrita predpostavka teorije o nestrukturiranosti družbenega konteksta, ki se kaže v atomistični podobi družbe, v kateri je izolirani posameznik izpostavljen vplivu nekega oddaljenega mnenja celotnega kolektiva, medtem ko mnenja ljudi, ki posameznika dejansko obkrožajo, niso relevantna (Salmon in Kline, 1985, Salmon in Neuwirth, 1990, Kennamer, 1990, Price in Allen, 1990, Glynn in Park, 1997, Shamir in Shamir, 1997). Kritiki

ugovarjajo, da je ta predpostavka zelo problematična, saj družba ni le neka neorganizirana homogena masa, ampak vključuje kompleksnost razslojenih in strukturiranih konglomeracij primarnih, referenčnih, interesnih in statusnih skupin, klubov, skupnosti, korporacij, komitejev, komisij in drugih družbenih organizacijah (Kennamer, 1990). Članstvo v teh organizacijah, ugotavlja Kennamer (1990), je pogojeno s komunikacijo, ki po eni strani služi ustvarjanju in vzdrževanju družbene organizacije, po drugi pa vsebuje neko vrsto družbene kontrole. Na konceptualnem nivoju se je tako razvila pestra razprava o vlogi primarnih in drugih družbenih skupin v procesu oblikovanja in izražanja mnenja, ki je izpostavila vprašanja skupinskih procesov odločanja (Price in Allen, 1990), socialno psihološke procese primerjave (Salmon in Kline, 1990), in identifikacije (Price in Allen, 1990, Jeffres et al., 1999), vendar so se te ideje le v manjši meri upoštevale v empiričnem raziskovanju teorije spirale molka. Zdi se, da so predvsem vplivale na to, da se je v tradiciji raziskovanja spirale molka originalni operacionalizaciji mnenjskega ozračja in zaznav trendov pridružila zaznava mnenjskega ozračja na različnih nivojih družbene organizacije: zaznava mnenja večine prijateljev (Jeffres et al. 1999, Moy et al., 1999), sosedov (Glynn in Mcleod, 1985), lokalne skupnosti (Salmon in Neuwirth, 1990) in mesta (Salmon in Neuwirth, 1990). Večjo pomembnost vpliva mnenjskega ozračja na nižjem nivoju družbene organiziranosti argumentirajo z ugotovitvijo, da ima dominantno mnenje v posameznikovem neposrednem okolju večjo moč, saj deviantni posamezniki izkušajo večji strah pred izolacijo pred svojim neposrednim medosebnim okoljem kot pa pred neko množico neznanih ljudi (Salmon in Kline, 1984).

Konceptualizacija procesa javnega izražanja mnenja, ki želi biti skladna z idejo spirale molka, mora nujno vključevati pojem strahu pred izolacijo, saj mu teorija pripisuje ključno vlogo v mnenjskih procesih. Obravnavamo ga v sklopu problematizacije mnenjskega ozračja, ker sta strah in mnenjsko ozračje neločljivo povezana (Noelle-Neumann, 1985: 81): "Mnenjsko ozračje je javno mnenje, kateremu se nihče ne more izogniti in je nosilec pretnje izolacije, neke vrste zunanji vpliv na človeška bitja, ki ga izkušajo v obliki strahu pred izolacijo". Predpostavka teorije spirale molka, da je strah pred izolacijo genetsko določena osebnostna značilnost, v tem smislu tudi univerzalno prisotna konstanta, je nenehno kritizirana v tradiciji raziskovanja spirale molka, predvsem na osnovi nekritične aplikacije Aschevih eksperimentov o skupinski konformnosti (Glynn in McLeod, 1985, Salmon in Kline, 1990, Lasorsa, 1991, Scheufele in Moy, 2000) in zanemarjanja informativnega vpliva (Price in Allen, 1990). Strinjamo se z ugotovitvijo, da leži ključni problem strahu pred izolacijo v nejasni in nekonsistentni definiciji (Glynn in McLeod, 1985), saj ga Noelle-Neumannova po eni strani opredeli kot genetično pridobljeno osebnostno značilnost, veljavnost česar ne moremo potrditi niti v psihološki literaturi, niti na nivoju empiričnih testov. Po drugi strani pa se v opredelitvi strahu potem, ko je posredno priznala nekritično aplikacijo Aschevih eksperimentov, zateče k posredni razlagi, tako da poveže občutke sramu, ki jih sprožajo nekatere situacije, s strahom pred izolacijo. Poleg nekonsistentnosti definicij je problem tudi v slednji razlagi, saj Noelle-Neumannova ne uspe utemeljiti, na kakšen način občutek sramu povzroča strah pred izločenostjo iz komunikacije z drugimi, če lahko slednje razumemo kot družbeno izolacijo (Noelle-Neumann, 1991).

Nekonsistentnost opredelitve pojma strahu pred izolacijo izvira tudi iz neskladnosti med njegovo eksplicitno opredelitvijo kot univerzalni mehanizem in implicitno vlogo, ki jo lahko razberemo iz konceptualizacije procesa javnega izražanja mnenja. Strah pred izolacijo se namreč kot dejavnik, ki variira glede na situacijo, nahaja nekje med zaznavami družbenega okolja in izražanjem mnenja. Ko posameznik oceni, da ima večina ljudi drugačna mnenja od njegovega, se kot odziv na to sproži strah pred izolacijo, ki zaustavi posameznikovo izražanje mnenja. Da strah ni univerzalna konstanta, ugotavljata Glynn in McLeod (1984, 1985) in predlagata, da se ga obravnava kot spremenljivko, vendar so raziskovalci spirale molka šele slabih petnajst let kasneje začeli upoštevati ta nasvet (Neuwirth, 1995, Glynn in Park, 1997, Moy et al., 1999, Scheufele, 1999, 2001, Petrič in Pinter, 2002), kar pa ni tako presenetljivo, glede na omenjene nejasnosti v konceptualizaciji. Bolj kot z definiranjem strahu pred izolacijo se te študije ukvarjajo s problemi merjenja, vendar s ponujenimi rešitvami ne moremo biti preveč zadovoljni, kar je posledica tega, da ne slonijo na jasni in veljavni konceptualizaciji. Moy et al. (2000) na primer uporabijo za mero strah pred izolacijo kar vprašanje 'Vas je strah izolacije?', kar je seveda velika metodološka napaka, na kar je opozarjala že Noelle-Neumannova (1985). Scheufele (2001) je po drugi strani z odprtim vprašanjem želel zapopasti strah pred izolacijo, a je pri tem sprožil problem veljavnosti, saj se zdi, da bolj kot strah pred izolacijo dejansko meri vrste reakcij na različne družbene situacije, ki so pogojene s strahom.

Ne glede na številne težave v merjenju strahu pred izolacijo, menim, da je obravnava tega pojma kot endogene spremenljivke obogatila teorijo spirale molka, še posebej tisti del, ki se nanaša na vlogo zaznav neposrednega družbenega okolja, saj lahko na ta način primerjamo strah pred izolacijo, ki ga sproža posameznikovo bližnje medosebno okolje in strah, ki ga sproža zaznava mnenjskega ozračja družbe kot celote. Preden se raziskovanje spirale molka intenzivno posveti problemu merjenja in statističnega pojasnjevanja, je nujno potrebno rešiti problem dvoumnih konceptualizacij spremenljivk in odnosov med njimi, ki jih že v Noelle-Neumannovih spisih ni malo. Poglejmo si na primer naslednjo nekonsistentnost: (1) "ko ljudje ugotovijo, da se njihova mnenja širijo, pridobijo na samozavesti in brezskrbno izrazijo svoja mnenja" (Noelle-Neumann, 1991: 6) in (2) "ko ljudje ugotovijo, da so mnenja v zatonu, bodo zaradi strahu pred izolacijo molčali" (Noelle-Neumann, 1991: 232). Ta teoretska predloga porajata nedorečenost, saj ni jasno ali sta samozavest in strah pred izolacijo dve plati istega mehanizma ali pa se med zaznavo podpore za lastna mnenja in javnim izražanjem mnenja nahaja bolj kompleksen mehanizem.

Če skušamo povzeti, lahko rečemo, da Noelle-Neumannova celotno vlogo družbenega okolja v procesih javnega izražanja mnenja obravnava dokaj nekonsistentno, celo preveč poenostavljeno. Glede tega je tradicija raziskovanja spirale molka veliko naredila pri razčlenitvi družbenega konteksta in posameznikovi umeščenosti vanj, a se zdi, da je premalo naredila v zvezi s teoretsko in empirično opredelitvijo mehanizma, po katerem družbene zahteve postanejo del individualnega delovanja.

3.1.3. Raziskovanje drugih dejavnikov javnega izražanja mnenja

Tradicija raziskovanja teorije spirale molka je poleg obstoječih dopolnitev in razširitev na konceptualnem in empiričnem nivoju v analizo pojasnjevanja procesov izražanja mnenja vključila tudi druge dejavnike v skladu z ugotovitvami kritikov (Donsbach in Stevenson, 1986, Salmon in Neuwirth, 1990), da Noelle-Neumannova neupravičeno predpostavlja determiniranost javnega izražanja mnenja z zaznavami mnenjskega ozračja in mnenjskih trendov. Lahko rečemo, da te razširitve dodajajo k normativnim dejavnikom, ki jih izpostavlja teorija spirale molka, posameznikovo povezanost s predmetom izražanja mnenja in individualne motivacije ter zmožnosti. Predmet izražanja mnenja ali problem okoli katerega se razvije javna diskusija, je sicer zelo pomembna komponenta v teoriji spirale molka, vendar je njegova vloga omejena na moralno in emocionalno razsežnost, ki skupaj pogojujeta funkcioniranje spirale molka (Noelle-Neumann, 1985, 1991). Če tema ni moralno nabita, mnenjsko ozračje o javnem problemu ne nosi družbenega pritiska, zato posamezniki ne izkušajo strahu pred izolacijo in lahko javno izražajo mnenja po svoji volji.

V obsežni tradiciji raziskovanja spirale molka lahko najdemo številne raznolike teme, ki v večji ali manjši meri ustrezajo kriteriju moralne nabitosti: onesnaževanje okolja (Noelle-Neumann, 1991, Taylor, 1982), volitve (Glynn in McLeod, 1984, 1985, McDonald et. al, 2001), politični škandali (Tokinoya, 1989, 1996), palestinski problem (Shamir in Shamir, 1997, 2000), kajenje v javnih prostorih (Scheufele, 2001), in nenazadnje tuje lastništvo slovenskih nepremičnih in vključevanje Slovenije v Evropsko unijo (Petrič in Pinter, 2002). Ne samo, da bi morale raziskave upoštevati, da moralna nabitost variira glede na obravnavane javne probleme, ampak tudi, da se slednji ločijo med seboj glede na konkretnost, družbeno pomembnosti in unikatnost (Salmon in Kline, 1985). V raziskavi, ki smo jo nedavno opravili (Petrič in Pinter, 2002), smo na empiričnem nivoju dokazali, da je proces izražanja mnenja kot ga opredeljuje teorija spirale molka, zelo občutljiv na naravo predmeta javne razprave, četudi so bile vse vključene teme moralno nabite. Čeprav nam ni uspelo identificirati razlogov za to, pa nudijo oporo empiričnemu dejstvu ugotovitve številnih komentatorjev, ki izpostavljajo, da imajo poleg normativnih razsežnosti predmeta razprave, pomembno vlogo v procesih javnega izražanja mnenja tudi številne druge lastnosti, ki jih lahko apliciramo na individualni nivo. Najpogosteje predlagajo, da bi bilo potrebno raziskati vpliv posameznikove vključenosti v temo, natančneje, v kolikšni meri nek javni problem posameznika osebno prizadeva in koliko znanja o tem problemu poseduje (Salmon in Kline, 1985, Katz in Baldassare, 1997, Mutz, 1997, Shamir in Shamir, 2000, Scheufele, 1999). Na empiričnem nivoju so se ti vplivi pogosto izkazali za relevantne, tako da se tu odpira pomembna smernica za nadaljnje raziskovanje spirale molka.

Raziskovalci teorije spirale molka so pogosto problematizirali tudi vlogo lastnosti posameznikovega mnenja v procesu izražanja, element, ki ga je Noelle-Neumannova bolj ali manj preskočila. V originalni koncepciji teorije spirale molka namreč ni jasno, kaj se zgodi s posameznikovim mnenjem, ko zazna nasprotujoči trend in sovražno situacijo - ali bo svoje mnenje spremenil ali pa ga bo samo začasno prikril. Raziskovalci

spirale molka so k problemu pristopili z različnih strani, kjer so se po eni strani spraševali o smeri vzročne zveze med posameznikovimi volilnimi preferencami in zaznavo mnenj drugih (Glynn in McLeod, 1984, Salmon in Neuwirth, 1990), po drugi pa o vplivu lastnosti mnenj kot so intenzivnost (Glynn in Park, 1997), trdnost (McDonald et al., 2001, Shamir in Shamir, 2000) in prepričanje v njihovo pravilnost (Lasorsa, 1991) na posameznikovo izražanje mnenja. Lasorsa (1991) meni, da bodo posamezniki, ki so prepričani v pravilnost svojega mnenja, le tega izrazili ne glede na njegovo ustreznost (Lasorsa, 1991).

Množične medije je Noelle-Neumannova konceptualizirala kot enega od virov zaznav mnenjskega ozračja, o čemer smo bežno spregovorili že zgoraj, medtem ko se tradicija raziskovanja spirale molka ni ukvarjala s tem odnosom, ampak z neposrednim vplivom rabe različnih množičnih medijev na pripravljenost izražanja mnenja, pri čemer pogosto manjka smiselna argumentacija te zveze (Lasorsa, 1991, Glynn in McLeod, 1984). Med izjemami je Scheufele (1999, 2001), ki je opredelil vpliv uporabe množičnih medijev na izražanje mnenja kot posredovanega z medosebnimi pogovori, znanjem o temi, diferenciranostjo znanja in drugimi kognitivnimi spremenljivkami, vendar s tem ne rešuje ključnega problema, ki leži v konceptualizaciji uporabe množičnih medijev. Teoretski pojem množičnega medija namreč vključuje številčnost različnih komunikatorjev, od tradicionalnih do internetnih in, če upoštevamo pluralnost, ki jih krasi, je veljavnost merjenja uporabe množičnih medijev z vprašanji o pogostosti spremljanja novic v časopisih in na televiziji (Glynn in McLeod, 1984, Moy et. al, 1999) zelo problematična. Nekateri avtorji so v pojasnjevalne modele vključevali vsaj delno diferencirane spremenljivke medijske uporabe na nivoju ločevanja časopisnih in televizijskih novic (Glynn in McLeod, 1984, Scheufele, 2001) in na nivoju izpostavljenosti in pozornosti (Lasorsa, 1991), vendar to ne spremeni bistveno dejstva, da bi se moralo glede na zelo mešane empirične rezultate, raziskovanje osredotočiti na konceptualizacijo vloge množičnih medijev v procesih posameznikovega oblikovanja in izražanja mnenja, ne pa neargumentirano empirično preverjati neposredni vpliv gole rabe na pripravljenost izražanja mnenja.

Empirična tradicija teorije spirale molka si v iskanju pojasnjevalnih mehanizmov javnega izražanja mnenja v precejšnji meri izposoja ideje od empiričnih in teoretskih raziskav javnega mnenja, ki v ospredje ne postavljajo normativnih dejavnikov, ampak posameznikovo racionalno instrumentalno delovanje, ki je določeno z lastno intencionalno usmerjenostjo. Tako lahko govorimo o sklopu motivacijskih spremenljivk, ki so v veliki meri izpeljane iz literature o politični participaciji. Raziskovalci teorije spirale molka vključujejo v pojasnjevanje izražanja mnenja dejavnike kot so zanimanje za politiko (Lasorsa, 1991, McDonald et al. 2001), vključenost v politiko (Shamir in Shamir, 2000), politična orientiranost (Ikeda, 1989), občutek lastne učinkovitosti (Lasorsa, 1991) in politično nezadovoljstvo (Shamir in Shamir, 2000). Avtorji v veliki meri ugotavljajo, da pozitivne motivacije na empiričnem nivoju precej boljše pojasnjujejo izražanje mnenja kot pa normativni dejavniki, ki jih predlaga Noelle-Neumannova, kar bomo v zaključku problematizirali v luči spirale molka kot procesa javnega mnenja.

3.2. Spirale ali trendi agregatov?

Noelle-Neumannova (1980/1993) je teorijo spiralo molka utemeljila na petih predpostavkah, kjer prve štiri vključujejo komponente individualnega delovanja (strah pred izolacijo, zaznava mnenjskega ozračja, zaznava mnenjskega trenda, pripravljenost javnega izražanja mnenja), ki omogočajo razumevanje procesa posameznikovega izražanja mnenja, medtem ko peta v povezavi s prvimi štirimi konceptualizira celoviti proces, ki poteka od mehanizmov, ki določajo individualna izražanja mnenj, do preoblikovanja teh v mnenjsko ozračje, ki kot družbeni pritisk določa mnenja in vedenja ljudi. Pretežni del empirične tradicije raziskovanja teorije spirale molka, ki smo ga sistematično predstavili in ovrednotili v prejšnji točki, usmerja pozornost izključno na prve štiri predpostavke, se pravi na pojasnjevanje individualnega izražanja mnenja, medtem ko lahko identificiramo le nekaj poskusov konceptualizacije in (ali) empiričnega preverjanja pete.

Da izražena mnenja posameznikov transformirajo normativno moč mnenjskega ozračja, je Noelle-Neumannova utemeljevala na volilnih podatkih, na osnovi katerih se ji je sploh porodila ideja spirale molka. Na temelju primerjave trendov agregatov volilnih namer in agregatov zaznav mnenjskih trendov ter ugotovitve, da so se v času najprej spremenile zaznave trendov in šele nato volilne namere, je Noelle-Neumannova (1991) sklepala na veljavnost procesa spirale molka. Dejansko pa na nobenem mestu ni uspela empirično pokazati, kako se "vsota posameznih mnenj, ki jih razpoznamo z javnomnenjskim glasovanjem, preoblikuje v izjemno politično moč, ki jo poznamo kot javno mnenje" (Noelle-Neumann, 1985:95), niti ni bila konceptualno jasna v tem elementu. Glynn in McLeod (1984) in Tokinoya (1989) so z uporabo agregiranih podatkov volilnih namer, zaznav mnenj drugih in zaznav volilnih zmagovalcev za pojasnjevanje spirale molka kot procesa javnega mnenja podobno naredili konceptualni preskok, saj družbeni nivo analize enačijo z agregatom individualnih odgovorov na anketna vprašanja in tako zelo poenostavijo odnos med individualnim delovanjem in družbenimi strukturami. Še več, analiza agregatov se zdi tudi empirično neustrezna za pojasnjevanje mehanizma spirale molka zaradi več razlogov: (a) neustreznost za pojasnjevanje vzročnih mehanizmov, ki v veliki meri potekajo na individualnem nivoju, (b) enakovrednost mnenj in 'pseudomnenj', kjer so slednji zgolj respondentovi odzivi na anketna vprašanja, ne pa izdelana mnenja (Graber, v Price in Roberts, 1987), in (c) zanemarjanje porazdelitve mnenj. Slednje je lahko posebej kritično, ko raziskovalci v analizi agregatov mnenj s poročanjem deležev in mer srednje vrednosti na enak način interpretirajo empirične situacije, ki so dejansko zelo različne. Tako se lahko zgodi, da sta na osnovi srednjih mer na enak način interpretirani situaciji, ko je, na primer, v prvi časovni točki porazdelitev mnenj v obliki zvončaste krivulje, v drugi časovni točki pa v obliki črke U, dejansko pa se je zgodila intenzivna polarizacija mnenj.

V tradiciji raziskovanja teorije spirale molka je Taylor (1982) edini, ki je ponudil celoviti formalni model teorije spirale s predstavitvijo 'večstopenjskega modela evolucije mnenj', ki vključuje vseh pet predpostavk Noelle-Neumannove teorije. V modelu nastopajo spremenljivke posameznikovo mnenje, zaznava mnenjskega ozračja in

zaznava mnenjskega trenda, ki vplivajo na pripravljenost izražanja mnenja, ki nadalje vpliva na preoblikovanje mnenjskega ozračja. Podrobnejšo analizo in ovrednotenje Taylorjevega modela ponujamo na drugem mestu (Petrič in Pinter, 2002), kjer nastopa kot izhodišče v oblikovanju formalnega modela javnega izražanja mnenja v teoriji spirale molka. Ključna vrlina njegovega modela je, kakorkoli, procesni element, ki razlaga, kako se lahko individualno delovanje organizira v kolektivno silo: preko akumulacije individualnih izražanj v mnenjsko ozračje. Taylorjev prispevek ni neproblematičen, tako na empiričnem, kakor tudi na teoretičnem nivoju, vendar ostaja njegov pogumni poskus integralnega modela spirale molka izjema glede na obsežno količino prispevkov, ki se ukvarjajo le s posamičnimi predlogi teorije spirale molka.

V tradiciji raziskovanja teorije spirale molka je potrebno omeniti še nedavno izdano delo bratov Shamir (2000), ki na obsežen, teoretsko informativen in empirično bogat način ponujata celovito razumevanje javnomnenjskih procesov. Čeprav ne govorita veliko o tem, kako se individualna mnenja transformirajo v kolektivno silo, pa sta skušala na izčrpen način konceptualno in empirično zapopasti proces, bolje rečeno, dinamiko javnega mnenja. Shamir in Shamir (2000) uporabljata podoben pojmovni aparat kot Noelle-Neumannova (1980), vendar javnega mnenja ne razumeta zgolj kot normativno prisilo, ki omogoča družbeno integracijo, ampak menita, da je "javno mnenje družbeni sistem, ki poseduje in posreduje družbeno integracijo in spremembo, da se lahko razvija po različnih dinamičnih poteh, pri čemer je ta dinamika funkcija normativnih in informativnih vplivov" (Shamir in Shamir 2000:8).

Ugotavljata, da ima javno mnenje štiri temeljne razsežnosti, ki so na empiričnem nivoju agregati spremenljivk, ki jih je ponudil Taylor za formalno preverjanje teorije spirale molka: (1) evaluativno, ki je agregat mnenj, (2) informacijsko perspektivno, ki je agregat zaznav mnenjskih trendov, (3) mnenjsko ozračje, ki je agregat zaznav mnenj drugih, in (4) vedenjsko, ki je agregat pripravljenosti izražanja mnenj. Glede slednjega zagrešita podobno napako kot Taylor, ki smo jo problematizirali že v razpravi o operacionalizaciji javnega izražanja mnenj. Kot rečeno, Shamir in Shamir (2000) procese javnega mnenja konceptualizirata drugače kot Noelle-Neumannova, saj upoštevata kritike na račun ekskluzivnega pripisovanja strahu v odnosih izražanja, obravnavata vire mnenjskega ozračja, omogočata dinamično pojasnitev pojavov množične nevednosti in tihe večine, predvsem pa posameznika ne pojmujeta kot pasivnega, ampak kot racionalno, razmišljajočo osebo. Na empiričnem nivoju nudita vpogled v procese javnega mnenja z analizo divergenc in konvergenč posameznih razsežnosti javnega mnenja, pri čemer izpostavljata zanimivo dinamiko v primeru palestinskega vprašanja, ko so se mnenja ljudi in njihove zaznave pričakovanj glede prihodnosti začela spreminjati v miroljubno smer, medtem ko je bilo dejansko mnenjsko ozračje še precej agresivno. Kljub temu, da se Shamir in Shamir (2000) pojmovno v veliki meri naslanjata na teorijo spirale molka, pa kompleksna dinamika procesov javnega mnenja, ki jo ugotavljata na empiričnem nivoju ne govori v prid tej teoriji: množični mediji so bolj kot utrjevalci prevladujočega agresivnega mnenjskega ozračja pomembni kot dobavitelji informacijskega ozračja, na osnovi katerega se ljudje racionalno odločajo in izoblikujejo realnejša, bolj miroljubna pričakovanja glede prihodnosti reševanja palestinskega

problema. Kakorkoli, v primerjavi s prevladujočim raziskovanjem teorije spirale molka, predstavlja njun prispevek nadgradnjo, ker skušata teoretično in empirično pojasnjevati družbene in individualne premike v javnem mnenju v medsebojni prepletenosti teh dveh nivojev.

4. Možnosti teorije spirale molka za razumevanje procesov javnega mnenja

Obsežna tradicija raziskovanja teorije spirale molka je v zadnjih dvajsetih letih ponudila različne delne rešitve konceptualnih, metodoloških in empiričnih problemov, ki jih komentatorji pripisujejo Noelle-Neumannovi teoriji, pri tem pa je v veliki meri zanemarila ali celo zanikala model spirale molka kot model procesa javnega mnenja. Ugotavljamo, da se to kaže na naslednjih nivojih: (1) pojem spirale molka je reduciran na pojem javnega izražanja mnenja, (2) raziskovalci teorije implicitno zanikajo obstoj celovitega modela spirale molka, s tem ko pripisujejo pomembnost predvsem nenormativnim dejavnikom v javnem izražanju mnenja, (3) sodobnejše raziskave teorije spirale molka se ne usmerjajo v kritične probleme, ampak v univerzalno veljavnost teorije spirale molka.

Glede prvega smo pokazali, da se pretežni del tradicije raziskovanja spirale molka ukvarja predvsem s procesi, ki se odvijajo na individualnem nivoju, se pravi z dejavniki, ki določajo, kdaj je nekdo pripravljen izraziti svoje mnenje v javnosti. Na ta način je tradicija raziskovanja preusmerila pozornost od spirale k molku, saj je ne zanima spirala kot proces povezovanja individualnega in družbenega nivoja, ampak zgolj situacije, ki povzročajo, da posamezniki spregovorijo oziroma molčijo. Še več, precej raziskovalcev, ki si v razširjanju pojasnjevalnega mehanizma teorije spirale molka, izposojajo dejavnike v teorijah, ki poudarjajo racionalno namensko delovanje ljudi in tudi empirično dokazujejo njihov vpliv, na ta način zanikajo teorijo spirale molka kot celoto. Kot smo že ugotavljali, je lahko spirala v pogonu namreč le takrat, ko se mnenjsko ozračje v samoizpolnjujoči nameri učvrščuje preko individualnih izražanj mnenja, a takoj, ko dopustimo možnost, da ljudje niso popolnoma določeni s pritiskom mnenjskega ozračja, ampak se odločajo na osnovi različnih motivacij in okoliščin, priznamo, da se normativna moč mnenjskega ozračja ne more tako preprosto izoblikovati in s tem se spirala prekine. Tudi ukvarjanje s problemom univerzalne veljavnosti teorije spirale molka bolj ali manj zanemari njeno integralno vrlino, saj komentatorji postavljajo problem iskanja vzrokov raznolikosti obnašanja predpostavk teorije spirale molka pred reševanje ključnih teoretskih zagat.

Teorija spirale molka je bila preverjena med drugim v Nemčiji (Noelle-Neumann, 1993), ZDA (Glynn in McLeod, 1985, Scheufele, 1999), Japonski (Ikeda, 1989, Tokinoya, 1989), Mehiki (Neuwirth, 1995) in tudi v Sloveniji (Petrič in Pinter, 2002), pri čemer je doživela različno empirično oporo tako znotraj držav kot med njimi. Ob naslonitvi na meddržavne razlike so raziskovalci začeli iskati vzroke za (ne)delovanje spirale molka v kulturnih razlikah (npr. Scheufele in Moy, 1999), vendar pa, če pregledamo tradicijo teorije spirale molka, ugotovimo, da ni tipičnih razlik v empirični

veljavnosti modela glede na kulturno okolje. Empirične študije so dokazovale, neodvisno od države preverjanja, mešano oporo posameznim predlogom teorije spirale molka, pri čemer so bile večinoma neuspešne v zagotavljanju trdne in konsistentne opore za celoten model javnega izražanja mnenja. Zdi se, da ni relevantno iskati razlogov empirične nekonsistentnosti predlogov teorije v medkulturnih razlikah, preden raziskovalna skupnost ne doseže konsenza glede konceptualizacije in operacionalizacije ključnih komponent teorije.

Menim, da lahko nekatere ideje teorije spirale molka služijo predvsem kot eno izmed izhodišč za obravnavo procesov javnega mnenja, podobno kot sta to storila Shamir in Shamir (2000), vztrajanje na konceptualizaciji javnega mnenja kot procesa, ki je utemeljeno izključno v prisili in strahu, pa je verjetno obsojeno na neuspeh. Tradicija raziskovanja spirale molka je izpostavila nekatera področja, na katera bi se bilo smiselno usmeriti, pri čemer na osnovi empiričnih ugotovitev prednjači narava javne problematike kot enega izmed ključnih dejavnikov v procesu izražanja mnenja. Pri tem bi morale prihodnje raziskovanje preseči individualni nivo analize in skušalo najprej natančnejše konceptualizirati proces oblikovanja javne diskusije okoli nekega izvornega javnega problema (Price, 1992) in nato teoretično opredeliti in empirično zapopasti komunikacijski proces organiziranja in reorganiziranja izraženih mnenj v konsenz skozi različne nivoje družbene organizacije.

Opomba

1. V tej luči bi se morda spremenila tudi Noelle-Neumannova interpretacija zmanjševanja podpore nuklearni energiji, ki ga pripisuje enostranskemu tonu medijev, ne upošteva pa dejstva, da se je v tistem času zgodila Černobilska nesreča. Nedemokratska podoba množičnih medijev, ki v teoriji spirale molka definirajo mnenjsko ozračje in na ta način posredujejo namige glede normativnega mnenja, je bila znotraj komunikološke in politološke discipline ostro kritizirana, v tradiciji raziskovanja spirale molka pa ta vloga ni bila izčrpnje problematizirana.

Literatura

- Ajzen, I. (1988): Attitudes, Personality and Behavior. Open university press: Buckingham.
- Donsbach, W., Stevenson, R.L. (1986): Herausforderungen, Probleme und empirische Evidenzen der Theorie der Schweigespirale. Publizistik, 31, 7-34.
- Glynn C.J., McLeod J.M (1984): Public Opinion du jour: An examination of the spiral of silence. Public Opinion Quarterly, 48, 731-740.
- Glynn C.J., McLeod J.M (1985): Implications of the spiral of silence theory for communication and public opinion research. V: K.R. Sanders, L.L.Kaid in D.Nimmo (ur.): Political Communication Yearbook 1984, 43-65. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois Press.
- Glynn C.J., Park, E. (1997): Reference groups, opinion thresholds, and public opinion expression. International Journal of Public Opinion Research, 9, 213-232.
- Glynn, C.J., Hayes, A.F., Shanahan, J. (1997): Spiral of Silence. A meta-analysis. Public Opinion Quarterly, 61, 452-463.

- Huckfeld, R., Sprague, J. (1995): Citizens, politic and social communication. Cambridge: Cambridge university press.
- Ikeda, K. (1989): "Spiral of silence" hypothesis and voting intention: A test in the 1986 Japanese national election'. *KEIO Communication Review*, 10, 51-62
- Jeffres, L.W., Neuendorf, K.A., Atkind, D. (1999): Spirals of silence: Expressing opinions when the climate of opinion is unambiguous. *Political Communication*, 16(2), 115-131.
- Katz, C., Baldassare, M. (1994): Popularity in a freefall: Measuring a spiral of silence at the end of the Bush presidency. *International journal of public opinion research*, 6(1), 1-12.
- Kenamer, J.D. (1990): Self-serving biases in perceiving the opinions of others: Implications for the spiral of silence. *Communication Research*, 17, 393-404.
- Lasorsa, D.L. (1991). Political outspokenness: Factors working against the spiral of silence. *Journalism Quarterly*, 68, 131-140.
- McDonald, G.D., Glynn, J.C., Kim, S., Ostman, E.R. (2001): The spiral of silence in the 1948 presidential election. *Communication Research*, 28(2), 139-155.
- Merten, N. (1985): Some silence in the spiral of silence. V: K.R. Sanders, L.L.Kaid in D.Nimmo (ur.): *Political Communication Yearbook 1984*, 3-30. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois Press.
- Moy, P., Domke, D.S., Stamm, K. (1999): The spiral of silence and affirmative action: The case of Washington's Initiative 200. Predstavljen referat na konferenci AAPOR, St.Petersburg, FL.
- Moscovici, S. (1985): Innovation and minority influence. V: Moscovici, Mugny, Avermaet (ur.): *Perspectives on minority influence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mutz, D.C. (1989): The influence of perceptions of media influence: Third person effects and the public expression of opinions. *International Journal of Public Opinion Research*, 1, 3-23.
- Neuwirth, K.J. (1995): Testing the spiral of silence model: The case of Mexico. Doktorska disertacija.
- Noelle-Neumann, E. (1974): The spiral of silence: A theory of public opinion. *Journal of Communication*, 24, 43-51.
- Noelle-Neumann, E. (1985): The spiral of silence: A response. V: K.R. Sanders, L.L.Kaid in D.Nimmo (ur.): *Political Communication Yearbook 1984*, 66-94. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois Press.
- Noelle-Neumann, E. (1980/1993): The spiral of silence. *Public opinion - our social skin*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Noelle-Neumann, E. (1991): The theory of public opinion: The concept of spiral of silence. V: J.A. Anderson (Ur.): *Communication yearbook*, 14, 256-287. Newbury Park, CA, Sage.
- Petrič, G., Pinter, A. (2002): From social perception to public expression of opinion. *International Journal of Public Opinion Research*, 14(1), 37-54.
- Pinter, A. (2001): Procesne predpostavke zgodnjemodernih pojmovanj javnega mnenja, *Javnost*, 7, 83-92.
- Price, C., Allen, S. (1990). Opinion spirals, silent and otherwise: Applying small group research to public opinion phenomena. *Communication Research*, 17, 369-382.
- Price, V. (1992). *Public Opinion*. London: Sage.
- Price, V., Roberts, D.F. (1987): Public Opinion Processes. V: C.R. Berger in S.H. Chaffee (ur.): *Communication science yearbook*, 780-813.

- Salmon, C.T., Kline F.G. (1985): The spiral of silence ten years later: An examination and evaluation. V: K.R. Sanders, L.L.Kaid in D.Nimmo (ur.): Political Communication Yearbook 1984, 3-30. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois Press.
- Salmon, C.T., Neuwirth, K. (1990): Perceptions of opinion climates and willingness to discuss the issue of abortion. Journalism Quarterly, 67, 566-577.
- Scheufele, D. (1999): Discussion or dispute? International Journal of Public Opinion Research, 11(1), 24-58.
- Scheufele, D. (2001): Real Talk: Manipulating the dependent variable in the spiral of silence research. Communication Research, 28(3), 304-323.
- Scheufele, D., Moy, P. (2000): Twenty-five years of the spiral of silence: A conceptual overview and empirical outlook. International Journal of Public Opinion Research, 12(1), 3-28.
- Shamir, J. in Shamir, M. (1997): Pluralistic Ignorance Across Issues and Over Time: Information Cues and Biases', Public Opinion Quarterly 61, 227-260.
- Shamir, J. in Shamir, M. (2000): The Anatomy of Public Opinion. University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Splichal, S. (1997): Javno mnenje, Ljubljana: FDV.
- Taylor, G. D. (1982): Pluralistic Ignorance and the Spiral of Silence: A formal analysis, Public Opinion Quarterly 46(3), 311-335.
- Tokinoya, H. (1996): A study on the spiral of silence theory in Japan, KEIO Communication Review, 18, 33-45.

Avtorjev naslov:

Gregor Petrič, mladi raziskovalec
Center za metodologijo in informatiko
Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani
p.p. 2547, 1000 Ljubljana
e-mail: gregor.petric@uni-lj.si

*Rokopis prejet februarja 2002, revidirana verzija,
dokončno sprejeta za objavo, novembra 2002.
Po mnenju uredništva je članek uvrščen v kategorijo:
izvirni znanstveni članek (s kvalitativno argumentacijo).*